

“MÜSLÜMANIM” DİYEN İNSANLARIN ÖLDÜRÜLMESİ BAĞLAMINDA HÂLİD B. VELÎD’İN BENÎ CEZÎME SEFERİ

THE EXPEDITION OF KHALID B. AL-WALID AGAINST BANU JADHIMA IN THE
CONTEXT OF THE KILLING OF THOSE WHO DECLARED “I AM A MUSLIM

MEHMET ÇAKIRTAŞ

DOÇ. DR., ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İSLAM TARİHİ ANA BİLİM DALI
ASSOC. PROF. DR., ANKARA SOCIAL SCIENCES UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY
DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY
ANKARA, TÜRKİYE

mehmet.cakirtas@asbu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-2221-1509>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1900850>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
2 Mart / March 2026

Kabul Tarihi / Accepted
20 Temmuz / July 2026

Yayın Tarihi / Published
Eylül / December 2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Eylül / September

Atıf / Cite as: Çakırtas, Mehmet. ““Müslümanım” Diyen İnsanların Öldürülmesi Bağlamında Hâlid b. Velîd’in Benî Cezîme Seferi [The Expedition of Khalid b. al-Walid against Banu Jadhima in the Context of the Killing of Those Who Declared “I Am a Muslim”]. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 13/2 (Eylül/September 2026/2): 143-173.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Lisans / License: Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) /Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

“MÜSLÜMANIM” DİYEN İNSANLARIN ÖLDÜRÜLMESİ BAĞLAMINDA HÂLİD B. VELİD’İN BENÎ CEZİME SEFERİ

Öz

Bu makale, erken İslâm tarihinde “Müslümanım” diyen kişilerin öldürülmesi meselesini, hicretin sekizinci yılında Mekke’nin fethini takip eden günlerde gerçekleşen Hâlid b. Velîd’in Benî Cezîme seriyyesi bağlamında tarihî veriler ışığında incelemektedir. Araştırmanın konusu, söz konusu seriyyenin klasik kaynaklarda nasıl aktarıldığı, iman beyanının sahadaki karşılığı ve öldürme fiilinin hangi tarihsel şartlar içinde ortaya çıktığıdır. Bu bağlamda çalışma, yalnızca olayın kronolojik gelişimini değil, aynı zamanda olayın gerçekleştiği ortamın siyasî, askerî ve toplumsal arka planını da dikkate almaktadır. Çalışmanın kapsamı, başta Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa’d, Taberî ve Buhârî olmak üzere erken dönem siyer, tarih ve hadis literatüründe yer alan rivayetlerin mukayeseli değerlendirilmesini, ayrıca seferin gerçekleştiği siyasî ve toplumsal atmosferin analizini içermektedir. Bu çerçevede rivayetlerin farklılıkları incelenmiş; olayın değişik kaynaklarda nasıl tasvir edildiği ve hangi unsurların öne çıkarıldığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında rivayetler arasındaki lafzî farklılıkların tarihsel yorumlara etkisi de göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmanın önemi, Benî Cezîme hadisesinin erken İslâm toplumunda iman beyanının statüsü, merkezî otoritenin askerî birlikler üzerindeki denetimi ve kabileler arası tarihsel gerilimlerin yeni siyasî düzende nasıl tezahür ettiği konularında somut tarihî tespitler sunmasından kaynaklanmaktadır. Makalenin amacı, olayı normatif veya polemikçi bir çerçevede tartışmaktan ziyade, klasik kaynakların sunduğu veriler üzerinden tarihsel seyri ortaya koymak, rivayetler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemek ve bu farklılıkların işaret ettiği tarihî gerçeklikleri tespit etmektir. Bununla birlikte çalışma “Müslümanım” diyen kişilerin öldürülmesi meselesini, belirli bir tarihî vaka etrafında sistematik ve karşılaştırmalı bir analizle inceleyerek bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Ayrıca makale, fetih sonrası dönemde ortaya çıkan siyasî ve toplumsal dönüşümün, sahadaki karar alma süreçlerini nasıl etkilediğini ortaya koyarak, erken İslâm toplumunda dinî ilke ile pratik uygulama arasındaki ilişkinin daha net anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu çalışmada yöntem olarak rivayet mukayesesi, bağlamsal analiz ve tarihî arka plan incelemesi birlikte kullanılmıştır. Öncelikle erken dönem siyer, tarih ve hadis kaynaklarında yer alan rivayetler tespit edilerek bir araya getirilmiş, ardından bu rivayetler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu süreçte kaynakların olay örgüsünü nasıl kurguladığı, hangi unsurları öne çıkardığı ve rivayetler arasındaki lafzî ve içeriksel farklılıklar değerlendirilmiştir. Bağlamsal analiz kapsamında Mekke’nin fethi sonrası siyasî ve toplumsal şartlar ile kabileler arası ilişkilerin sahadaki uygulamalara etkisi dikkate alınmıştır. Ayrıca tarihî arka plan incelemesiyle Benî Cezîme kabilesinin sosyopolitik konumu değerlendirilmiş, elde edilen veriler bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak olayın gerçekliğinin ortaya konması hedeflenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, Hâlid b. Velîd’in Benî Cezîme üzerine savaşmak amacıyla değil davet maksadıyla gönderildiği hususunda kaynaklar arasında genel bir ittifak bulunduğu tespit edilmiştir. Rivayetlerin önemli bir kısmı, kabile mensuplarının ilk karşılaşma sırasında Müslüman olduklarını beyan ettiklerini, namaz kıldıklarını ve İslâm’a bağlılık ifade eden sözler kullandıklarını aktarmaktadır. Bununla birlikte bazı rivayetlerde yer alan “sebe’nâ” gibi ifadelerin ve kabile mensuplarının silahlı bulunmasının askerler arasında tereddüt doğurduğu, bu tereddüdün ise farklı uygulamalara yol açtığı anlaşılmaktadır. Tarihî veriler, öldürme fiilinin bütün askerî birlik tarafından değil, özellikle Benî Süleym mensuplarınca gerçekleştirildiğini; Muhâcir ve Ensâr’ın bu eyleme iştirak etmediğini göstermektedir. Bu durum, seriyye içinde yeknesak bir tutumdan söz edilemeyeceğini ve câhiliye dönemine uzanan kabile husumetlerinin sahadaki ka-

rarları etkileyebildiğini ortaya koymaktadır. Olayın Mekke’ye ulaşmasının ardından Hz. Peygamber’in söz konusu tasarruftan açık biçimde berî olduğunu ilan etmesi ve Hz. Ali vasıtasıyla diyet ve tazmin sürecini yürütmesi ise merkezî otoritenin fiilî uygulamayı onaylamadığını tarihsel olarak göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, Benî Cezîme hadisesinin erken İslâm tarih yazıcılığında ayrıntılı ve eleştirel biçimde aktarıldığını, iman beyanının dokunulmazlığına dair ilkesel bir yaklaşımın mevcut olduğunu, ancak fetih sonrası siyasî dönüşüm sürecinde kabile aidiyeti, güvenlik kaygısı ve tarihsel gerilimlerin sahadaki uygulamaları etkileyebildiğini tarihî veriler temelinde ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Benî Cezîme, Hâlid b. Velid, İman Beyanı, Can Dokunulmazlığı.

THE EXPEDITION OF KHALID B. AL-WALID AGAINST BANU JADHIMA IN THE CONTEXT OF THE KILLING OF THOSE WHO DECLARED “I AM A MUSLIM”

Abstract

This article examines the issue of the killing of individuals who declared “I am a Muslim” in early Islamic history within the context of the expedition of Khâlid b. al-Walid against Banū Jadhīma, which took place in the days following the conquest of Mecca in the eighth year after the Hijra, in light of historical data. The study focuses on how this expedition is narrated in classical sources, how declarations of faith were received on the ground, and under what historical circumstances the killings occurred. It comparatively evaluates reports in early *sīra*, historical, and *ḥadīth* literature, primarily al-Wāqidi, Ibn Hishām, Ibn Sa’d, al-Ṭabarī, and al-Bukhārī, while also examining the political and social atmosphere in which the expedition took place. The significance of the study lies in the fact that the Banū Jadhīma incident provides concrete historical evidence concerning the status of the declaration of faith in early Islamic society, the degree of central authority’s control over military units, and the ways in which intertribal tensions continued to influence the emerging political order. The aim is not to approach the event through a normative or polemical framework, but to reconstruct its historical course on the basis of classical sources, identify similarities and differences among the reports, and determine the historical realities to which these differences point. The study also seeks to contribute to a clearer understanding of the relationship between religious principles and their practical application in early Islamic society. Methodologically, the study combines comparative analysis of narrations with contextual and historical-background analysis. Narratives in early biographical, historical, and *ḥadīth* sources were identified and examined comparatively, with particular attention to the elements emphasized by each source and to their literal and thematic differences. The political and social conditions following the conquest of Mecca, intertribal relations, and the historical position of Banū Jadhīma were also considered in order to interpret the reports within their broader context. The analysis reveals a general agreement among the sources that Khâlid b. al-Walid was sent to Banū Jadhīma not for combat but for the purpose of invitation (*da’wa*). A significant number of reports state that members of the tribe declared their conversion to Islam upon their first encounter with the expedition, performed prayer, and expressed their adherence to Islam. However, some reports indicate that the use of expressions such as “*saba’ nā*,” together with the fact that some tribal members were armed, caused hesitation among the soldiers and contributed to divergent actions. The historical evidence suggests that the killings were not carried out by the entire military unit but particularly by members of Banū Sulaym, while the Muhājirūn and Anṣār did not participate in them. This indicates

that the expeditionary force did not act uniformly and that pre-Islamic tribal hostilities could still influence decisions made in the field. Following the arrival of news of the incident in Mecca, the Prophet explicitly dissociated himself from the act and initiated a process of blood-money (diyah) and compensation through ‘Alī. These actions indicate that the central authority did not approve of what had occurred. In conclusion, the study demonstrates that the Banū Jadhīma incident was transmitted in early Islamic historiography in considerable detail and in a critical manner; that a principled approach was adopted with regard to the inviolability of the declaration of faith; and that, during the political transformation following the conquest of Mecca, factors such as tribal affiliation, security concerns, and historical tensions could influence practices on the ground, as evidenced by the historical data.

Keywords: Islamic History, Banū Jadhīma, Khālīd b. al-Walīd, Declaration of Faith, Inviolability of Life.

GİRİŞ

Benî Cezîme seferi, Mekke’nin fethini takip eden günlerde meydana gelmiş ve erken İslâm tarihinin en ayrıntılı biçimde nakledilmiş seriyyelerinden biri olarak klasik kaynaklarda geniş bir yer bulmuştur. Hadise, siyer, tarih ve hadis literatüründe farklı rivayet tarikleriyle aktarılmış; seferin gelişimi, sahadaki uygulamalar ve sefer sonrasında yaşananlar ayrıntılı biçimde kaydedilmiştir. Bu yönüyle Benî Cezîme vakası, erken dönem İslâm tarih yazıcılığında askerî/tebliğ faaliyetlerinin nasıl belgelendiğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynakların ortak ifadelerine göre sefer, hicretin sekizinci yılında, Mekke’nin fethinden kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir.¹ Hz. Peygamber’in Mekke’de bulunduğu bu dönemde çevre kabilelere yönelik çeşitli seriyyeler sevk edilmiş, Hâlid b. Velîd de bu kapsamda Kinâne’ye mensup Benî Cezîme kabilesi üzerine gönderilmiştir.² Kaynakların tamamına yakını bu görevlendirmenin savaş amacıyla değil İslâm’a davet maksadıyla yapıldığını açıkça belirtmektedir.³ Bununla birlikte seferin sahadaki seyri, bu çerçevenin ötesine geçen fiillerle sonuçlanmış ve hadise problemli bir askerî vakıa olarak kaynaklara yansımıştır.

Benî Cezîme hadisesi, tek bir anlatı üzerinden değil farklı şahısların

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî, *Kitâbü’l-Megâzî* (Beyrut: Alemlü’l-Kutub, 1984), 3/875; Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişam el-Hımyerî, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*. (Beyrut: 1992), 4/55; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/147; Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Ebi Ya’kub İshâk b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzih, *Târihu Ya’kubî* (Beyrut: Daru Sadr, 1995), 2/61; Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu’l-ümmü ve’l-mülûk* (Beyrut: Müessesetü’l-İlmî li’l-Matbuât, ts.), 2/341.

² Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/55; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341;

³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/55; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Taberî, *Târih*, 2/341;

tanıklıkları, değişik sened zincirleri⁴ ve alternatif tasvirler aracılığıyla aktarılmıştır. Hadis kaynaklarında olay daha kısa ve lafzî ifadeler etrafında yer alırken, siyer ve tarih eserlerinde ise karşılaşma süreci, esir alma safhası, askerler arasındaki tutum farklılıkları ve sefer sonrasındaki gelişmeler ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Rivayetlerin önemli bir kısmında, Benî Cezîme mensuplarının kendilerini Müslüman olarak tanımlayıp⁵ namaz kıldıklarını ve Hz. Muhammed’i tasdik ettiklerini ifade ettikleri nakledilmektedir. Buna rağmen bazı rivayetlerde kullanılan lafızlar,⁶ bu beyanın sahadaki muhataplar tarafından farklı şekillerde yorumlanmasına yol açarak askerî tasarrufların şekillenmesinde belirleyici unsurlardan olmuştur. Ayrıca bazı kaynaklarda, câhiliye döneminden itibaren Benî Cezîme’nin Kureyş⁷ ve Benî Süleym⁸ ile yaşadığı gerilimlerin, hadisenin tarihsel bağlamını oluşturan unsurlar arasında yer aldığı görülmektedir.

Seferde yaşananların Hz. Peygamber’e intikalinden sonra meydana gelen gelişmeler de klasik kaynaklarda ayrıntılı biçimde kaydedilmiştir. Hz. Peygamber’in ortaya çıkan durumdan açık biçimde berî olduğunu ilan etmesi⁹ ve Hz. Ali vasıtasıyla diyet ve tazmin sürecinin yürütülmesi,¹⁰ hadisenin tarihsel seyrinde merkezî otoritenin sahadaki uygulamalara tepkisini göstermesi bakımından özel bir önem taşımaktadır.

Bu makale, Benî Cezîme hadisesini “Müslümanım diyen insanların öldürülmesi” bağlamında ele alarak, klasik kaynaklarda yer alan rivayetleri bir arada değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada olayın gelişimi ile rivayetler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacak; değerlendirme, normatif veya hukukî sonuçlar üretme hedefi taşımaksızın, erken İslâm tarih yazıcılığının sunduğu veriler çerçevesinde yapılacaktır. Böylece Benî Cezîme seferinin klasik kaynaklarda nasıl aktarıldığı ve tarihsel hafızada hangi unsurlar üzerinden şekillendiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

⁴ Vâkıdî olayı, Abdurrahman b. Abdülaziz, Hâkim b. Abbâd b. Huneyf ve Ebû Ca’fer; İbn Hişam, İbn-i İshak’tan, Hakim b. Hakim b. Abbâd ve Ebû Ca’fer Muhammed b. Ali; İbn Sa’d senetsiz (dediler ki ifadesiyle), Buhârî ise Ma’mur ibn Hâlid, ez-Zuhri, Sâlim ve İbn Ömer tarikiyle vermiştir.

⁵ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁶ İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; Nesâî, “Âdâbu’l-Kudât” 16 (8, 237)

⁷ Ya’kubî, *Târih*, 2/61; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57-58; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁸ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878; Ya’kubî, *Târih*, 2/61

⁹ Ebû’l-Mu’temir Süleymân b. Tarhân et-Teymî, *Kitâbu Sireti Rasulillah*, thk. Rıdvan el-Hasrî (Riyad: Merkezu melik faysal li’l-buhûsi ve’l-dirâsâtî-islâmiyye, 1921), 168; Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/881; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Buhârî, “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *el-Meârif* (Kahire: Dârul Meârif, t.y.), 267; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Nesâî, “Âdâbu’l-Kudât” 16, (8, 237); Taberî, *Târih*, 2/342.

¹⁰ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/882; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/148; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/342.

1. BENÎ CEZÎME ÖNCESİNDE “MÜSLÜMANIM” DİYENLERİN ÖLDÜRÜLMESİNE DAİR ÖRNEKLER

İslâm'ın ilk dönemlerinde gerçekleştirilen askerî faaliyetler, genel olarak savunma esasına dayanmış ve Müslüman topluluğun varlığını korumayı amaçlamıştır. Hicretten sonra Medine merkezli teşekkül eden İslâm toplumu, çevredeki kabilelerle hem askerî temaslar hem de tebliğ ve davet faaliyetleri yürütmüştür. Ancak bu süreçte bazı gazve ve seriyyelerde, “Müslümanım” diyen veya Kelime-i Tevhid'i telaffuz eden kişilerin öldürülmesi gibi arzu edilmeyen vakalar da yaşanmıştır. Klasik kaynaklara yansıyan bu tür hadiseler karşısında Hz. Peygamber'in tutumu açık ve nettir: söz konusu fiiller tasvip edilmemiş, aksine şiddetle reddedilmiş ve failleri uyarılmıştır. Nitekim “Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınızda iyice araştırın. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek ‘*Sen mü'min değilsin*’ demeyin”¹¹ mealindeki ayetin, bu tür olaylara binaen nâzil olduğu kabul edilen¹² ayet, mü'min olduğunu beyan eden bir kimseye karşı ihtiyatlı davranılmasını temel bir ilke hâline getirmektedir. İlk olarak Hz. Peygamber döneminde Benî Cezîme hadisesi öncesinde yaşanan ve “Müslümanım” diyen kişilerin öldürülmesi bağlamında kaynaklara yansıyan bazı örnekler ele alınacaktır.

Hz. Peygamber döneminde “Müslümanım” diyen bir kişinin öldürülmesiyle ilgili rivayetlerden biri, Bekr b. Hârîse el-Cühenî ile ilişkilidir. Hakkında klasik kaynaklarda ayrıntılı biyografik bilgi bulunmayan bu sahâbînin, hangi seriyyede bulunduğu ve olayın tam olarak ne zaman gerçekleştiği hususunda da net veriler mevcut değildir. Bekr b. Hârîse'nin kendi ifadesine göre, bir çatışma esnasında düşman konumunda bulunan bir müşrike hamle yapmış, onu öldürmek üzereyken söz konusu kişi İslâm'a sığınarak canını kurtarmaya çalışmıştır. Rivayette, bu kişinin “İslâm'a sığınma” anlamına gelen bir ifade kullandığı¹³ özellikle belirtilmektedir. Buna rağmen Bekr b. Hârîse, bu talebi dikkate almamış ve Müslüman olduğunu ifade eden kişiyi öldürmüştür. Hadise Hz. Peygamber'e intikal ettiğinde, Resûlullah'ın bu davranışa son derece öfkeleniği ve Bekr b. Hârîse'yi sert biçimde uyardığı rivayet edilmektedir.¹⁴ Hz. Peygamber, savaş esnasında dahi İslâm'a sığınan veya Müslüman olduğunu beyan eden bir kimseye karşı bu şekilde davranılmasının kabul edilemez

¹¹ en-Nisâ 4/94

¹² Kur'an Yolu Tefsiri, 2/118-120.

¹³ Rivayetlerde bu anlamda çoğunlukla (فتعوذ مني بالإسلام) ifadesi geçmektedir.

¹⁴ Muhammed b. İshak İbn Mende, *Ma'rîfetü's-Sahâbe* (el-Ain: Matbuatu Câmiati'l-İmârât el-Müttehide, 2005), 277; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rîfetü's-Sahâbe* (Riyad: Daru'l-Vatan li'n-Neşr, 1998), 1/420; Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-Sahâbe* (Beyrut: Daru Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 1/452; İsmail Lütfi Çakan, “Bekir b. Harise” *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1992), 5/362.

olduğunu ifade etmiştir. Rivayetlerde, bu olay üzerine Nisâ sûresinin 92. ayetinin nâzil olduğu belirtilmektedir.¹⁵

Hiz. Peygamber döneminde “Müslümanım” diyen bir kişinin öldürülmesiyle sonuçlanan hadiselerden bir diğeri ise Üsâme b. Zeyd’in dâhil olduğu ve klasik kaynaklarda farklı varyantlarla aktarılan Mirdâs b. Nüheyk olayıdır.¹⁶ Bu hadise, hicretin yedinci yılında gerçekleşmiş olup, askerî faaliyetlerin yoğunlaştığı bir dönemde iman beyanının sahadaki karşılığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kaynakların aktardığına göre Hiz. Peygamber, hicretin 7. yılında Beşîr b. Sa’d’ı yaklaşık otuz kişilik bir birlikle Fedek civarında bulunan Benî Mürre kabilesi üzerine göndermiştir. Ancak bu seriyyede Müslümanlar, Benî Mürre ile girdikleri çatışmada ağır kayıplar vermiş, bir kısmı öldürülmüş, geri kalanlar ise dağılmak durumunda kalmıştır.¹⁷ Bu gelişme üzerine Hiz. Peygamber, bölgede Müslümanların otoritesinin zedelendiği kanaatiyle daha güçlü bir askerî birlik sevk edilmesini uygun görmüştür. Bu çerçevede başlangıçta Zübeyr b. Avvâm kumandasında yaklaşık iki yüz kişilik bir birliğin hazırlanması emredilmiş ancak aynı sırada Gâlib b. Abdullah’ın başka bir seferden başarıyla dönmüş olması sebebiyle kumandanlık kendisine tevdi edilmiştir. Bu seriyyeye katılanlar arasında Üsâme b. Zeyd de yer almıştır.¹⁸

Birlik hedeflenen bölgeye ulaştığında Benî Mürre ile karşılaşmış, aralarında şiddetli bir çatışma yaşanmıştır. Çatışma esnasında Üsâme b. Zeyd, Benî Mürre’nin müttefiklerinden olan Benî Cüheyne kabilesinin Hurâka koluna mensup Mirdâs b. Nüheyk adlı bir kişinin peşine düşmüştür. Rivayetlere göre Üsâme, onu yakalayarak öldürmek üzereyken Mirdâs, “Lâ ilâhe illallah” diyerek iman beyanında bulunmuştur. Buna rağmen Üsâme, bu sözün samimi bir iman ikrarı olmayıp yalnızca canını kurtarmaya yönelik bir ifade olduğu kanaatine vararak onu öldürmüştür.¹⁹

İbn Sa’d, olayın ayrıntılarını aktarırken öldürülen kişinin ismini açıkça zikretmemekle birlikte, hadisenin Gâlib b. Abdullah’ın aynı yıl içerisinde gerçekleştirdiği Meyfea seriyyesi sırasında meydana geldiğini kaydetmiştir.²⁰ Bununla birlikte İbn Sa’d’ın, söz konusu seriyyeye katılanlar arasında Üsâme b. Zeyd’i özellikle anması,²¹ İbn Sa’d’ın birbirlerine yakın tarihlerde geçen iki olayı karıştırmış olabileceği düşüncesine sevk etmektedir.

¹⁵ İbn Mende, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 277; el-İsfahanî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 1/420; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/452; Çakan, “Bekir b. Harise” 5/362.

¹⁶ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/275; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/119.

¹⁷ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/275; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/119.

¹⁸ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/275; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/119.

¹⁹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/275; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/119.

²⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/119.

²¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/126.

Seriyyenin Medine'ye dönüşünün ardından olay Hz. Peygamber'e intikal ettiğinde Üsâme'yi huzuruna çağırarak sert bir biçimde sorgulamıştır. Rivayetlere göre Üsâme, öldürülen kişinin kelime-i şehâdeti ölüm korkusuyla söylemiş olabileceğini ifade etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, meşhur ikazını dile getirerek: “Bari adamın kalbini yararak bu sözünün doğru mu yalan mı olduğuna baksaydın?” dediği rivayetlere yansımıştır.²² Hadisenin Üsâme üzerinde derin bir etki bıraktığı rivayet edilmektedir. Nitekim Üsâme'nin bu olaydan sonra büyük bir pişmanlık yaşadığı, “Keşke o günden önce Müslüman olmasaydım da böyle bir işe karışmasaydım” dediği ve bundan sonra “Lâ ilâhe illallah” diyen hiçbir kimseyi öldürmeyeceğine dair yemin ettiği²³ nakledilmektedir.

Hz. Peygamber döneminde “Müslümanım” diyen bir kimsenin öldürülmesiyle neticelenen hadiselerden biri de Mikdâd b. Esved'e²⁴ nispet edilen olaydır.²⁵ Bu hadise, klasik kaynaklarda hem fiilen yaşanmış bir vakıa hem de Hz. Peygambere sorulmuş temsili/soru-cevap çerçevesinde aktarılan bir örnek olarak farklı rivayet formlarıyla yer almaktadır.

Vâkıdî, Mikdâd b. Esved'e²⁶ atfedilen bu olayı, Gâlib b. Abdullah'ın Fedek seriyyesi bağlamındaki rivayetinin hemen ardından, yer ve zaman belirtmeksizin zikretmektedir. Vâkıdî'nin bu olayı özellikle Üsâme b. Zeyd'in azarlanmasından sonra aktarması,²⁷ iki hadise arasında bilinçli bir bağ kurduğunu düşündürmektedir.

Buhârî ise söz konusu hadiseyi yer ve zaman bilgisi sunmaksızın, fiilen gerçekleşmiş bir olay anlatımı şeklinde değil, bir savaş durumunda karşılaşılması muhtemel bir vakıaya ilişkin Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soru çerçevesinde aktarmaktadır. Rivayet, Buhârî'nin Sahih'inde hem Kitâbü'l-Meğâzî hem de Kitâbü'd-Diyât bölümlerinde iki ayrı bağlamda yer almaktadır.²⁸ Buna göre Mikdâd b. Amr (Esved), Resûlullah'a şu soruyu yöneltmiştir: “Şayet düşman saflarından bir kişiyle karşılaşıp çatışmaya girsem ve bu esnada söz konusu kişi kılıcıyla benim elimi kesip koparsa, ardından benden uzaklaşarak bir ağaca sığınıp “Allah için Müslüman oldum” diyerek

²² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/725; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/119, 4/69; Buhârî, “Meğâzî”, 45.

²³ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/725; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/119, 4/69; Buhârî, “Meğâzî”, 45.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/46; Mustafa Ertürk, “Mikdâd b. Amr”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2020), 30/49-50; Mevlüt Poyraz, “Mikdâd b. Amr'ın İslâm Tarihi'ndeki Yeri”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019), 3.

²⁵ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/725-726; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/46; Buhârî, “Meğâzî”, 12, 65; “Kitâbu'd-Diyât”, 1.

²⁶ Asıl adı Ebû Ma'bed el-Mikdâd b. Amr b. Sa'lebe el-Kindî el-Behrânî (ö. 33/653) olan Mikdâd b. Amr, Mekke'de himayesine girdiği Esved b. Abdüygüs tarafından evlât edindiği için Mikdâd b. Esved (İbnü'l-Esved) diye de bilinmekte, ayrıca Ebû Amr, Ebû Sa'id künyeleri ve Hadramî nisbesiyle de anılmaktadır. Bknz. Ertürk, “Mikdâd b. Amr”, 30/49.

²⁷ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/725-726.

²⁸ Buhârî, “Meğâzî”, 12, 65; “Kitâbu'd-Diyât”, 1.

kelime-i tevhid getirdiğini beyan etse, bu durumda onun söz konusu iman ikrarından sonra öldürülmesi meşru olur mu?”²⁹

Hız. Peygamber bu soruya açık ve net bir şekilde “*Hayır, onu öldüremezsin*” cevabını vermiştir. Mikdâd sorusunu tekrarlayarak, söz konusu kişinin kelime-i şehâdeti kendi elini kopardıktan sonra söylediğini özellikle vurgulamış olmasına rağmen Hız. Peygamber cevabını değiştirmemiş ve şu anlamlı ifadeyi kullanmıştır: “Sakin onu öldürme! Eğer onu öldürürsen, o seni öldürmeden önceki konumunda olur, sen de onun kelime-i tevhidi söylemeden önceki konumunda olursun.”³⁰

Mikdâd b. Esved’e nispet edilen hadisenin bir diğer aktarımı ise el-Vâsîtî (Bahşel) tarafından, gerçekleşmiş bir vakıa olarak sunulmaktadır. Bu rivayette de yer ve tarih belirtilmemekle birlikte, olayın bir seriyye bağlamında yaşandığı ifade edilmektedir. Bu anlatıma göre Hız. Peygamber, içinde Mikdâd b. Esved’in de bulunduğu bir askerî birliği görevlendirmiştir. Çatışma sonrası düşman dağılınca geride zengin olduğu anlaşılan bir adamla karşılaşmıştır. Söz konusu kişi, kelime-i şehâdet getirerek Müslüman olduğunu beyan etmiştir. Buna rağmen Mikdâd b. Esved, onu öldürmüş ve ardından mallarını almıştır.³¹

Seriyyede bulunan askerlerden biri bu duruma itiraz ederek, meseleyi Hız. Peygamber’e bildireceğini söylemiş ve Medine’ye dönüşte de durumu bizzat şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Hız. Peygamber, Mikdâd b. Esved’i çağırarak “*Lâ ilâhe illallah diyen birini mi öldürdün?*” diye sormuş ve ardından onu şu sözlerle azarlamıştır: “O mü’min idi. Kavmi içinde imanını gizliyordu. Sen de Mekke’de iken böyle değil miydin?”³²

Bahşel’in aktardığı bu olayın ardından, Nisâ suresinin 94. ayetinin nazil olduğu belirtilmektedir.³³ Ayette, Allah yolunda sefere çıkan müminlere, kendilerine selâm verene yahut iman beyanında bulunana “*Sen mü’min değilsin*” diyerek saldırmamaları emredilmekte ve dünya menfaati sebebiyle bu tür fiillere yönelmenin açıkça yasaklandığı ifade edilmektedir.³⁴

Hız. Peygamber döneminde “Müslümanım” diyen bir kimsenin öldürülmesiyle sonuçlanan hadiselerden biri de Ayyâş b. Ebî Rabîa’nın yaşadığı olaydır. Bu vakıa, diğer örneklerden farklı olarak doğrudan savaş ortamında olmamış hicret, baskı, işkence ve bilgi eksikliği gibi unsurların iç içe geçtiği karmaşık bir tarihî bağlamda meydana gelmiştir. Ayyâş b. Ebî Rabîa, İslâm’ın Mekke

²⁹ Buhârî, “Megâzi”, 12, 65; “Kitâbu’d-Diyât”, 1.

³⁰ Buhârî, “Megâzi”, 12, 65; “Kitâbu’d-Diyât”, 1.

³¹ Bahşel, Ebü’l-Hasen Eslem b. Sehl b. Selm er-Rezzâz el-Vâsîtî, *Tarihu Vâsıt* (Bağdat: Matbaatü’l-Meârif, 1967), 178-179.

³² Bahşel, *Tarihu Vâsıt*, 178-179.

³³ Bahşel, *Tarihu Vâsıt*, 178-179.

³⁴ en-Nisâ 4/94.

döneminde Müslüman olmuş ve hicretin ilk safhasında Hz. Ömer ile birlikte Medine'ye hicret etmiştir.³⁵ Ayyâş, İslâm'ın en azılı muhaliflerinden Ebû Cehil (Amr b. Hişâm) ile anne bir kardeş idi. Ebû Cehil, kardeşi Hâris ile birlikte Medine'ye gelerek Ayyâş'ı Mekke'ye geri götürmek için ikna etmeye çalışmış, annesinin onu görmedikçe eve girmeyeceğine yemin ettiğini söylemiş ve Mekke'ye gidip annesini gördükten sonra tekrar Medine'ye dönebileceği yönünde güvence vermiştir. Ayrıca, kendisine dininden dolayı herhangi bir baskı yapılmayacağı teminatı verilmiştir. Bu yumuşak ve duygusal ifadeler karşısında Ayyâş, yapılan hilenin farkına varamadan Mekke'ye dönmeyi kabul etmiştir.³⁶

Ancak Mekke'ye ulaştığında verilen sözlerin geçersiz olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır. Ayyâş'a, İslâm'dan dönmesi için yoğun baskı yapılmış, özellikle Ebû Cehil'in anne bir kardeşi Hâris b. Hişâm tarafından ağır işkencelere maruz bırakılmıştır. Bu süreçte Ayyâş, yaşadığı eziyetler sebebiyle büyük bir kin ve öfke biriktirmiş, fırsatını bulduğu takdirde Hâris'i öldüreceğine dair yemin etmiştir.³⁷ Mekke'nin fethiyle birlikte Müslümanların üzerindeki baskı ortamı sona erince Ayyâş da Medine'ye doğru yola çıkmıştır. Yolculuğu sırasında Kubâ bölgesine ulaştığında, kendisine geçmişte işkence eden Hâris ile karşılaşmıştır. Ancak bu esnada Ayyâş'ın bilmediği kritik bir husus vardı: Hâris, Mekke'nin fethinden sonra İslâm'ı kabul etmişti. Ayyâş, bu bilgiden habersiz şekilde, geçmişte yaşadıklarının etkisiyle kılıcını çekmiş ve Hâris'i öldürmüştür.³⁸

Olayın ardından Hâris'in Müslüman olduğunu öğrenen Ayyâş, büyük bir pişmanlık yaşamış ve meseleyi derhal Hz. Peygamber'e arz etmiştir. Klasik kaynaklarda, bu hadise üzerine Nisâ suresinin 92. ayetinin nazil olduğu ifade edilmektedir.³⁹ Ayette, bir mü'minin hataen öldürülmesi hâlinde uygulanacak esaslara yer verilmekte; iman bağı bulunan bir kimsenin öldürülmesinin ne derece ağır bir sonuç doğurduğu vurgulanmaktadır.⁴⁰

Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Mekke müşriklerinin antlaşmayı ihlal ederek Müslümanların müttefiki olan Huzâa kabilesine saldırmaları, Mekke'nin fethine giden süreci fiilen başlatmıştır. Hz. Peygamber, bu saldırı

³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/89-9; İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma 'rifeti'l-Ashâb* (Amman: Dâru'l-A'lâm, 2002), 568; Abdülkerim Özeydin, "Ayyâş b. Ebû Rebîa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1991), 4/296-297.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/89-91; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 568; Özeydin, "Ayyâş b. Ebû Rebîa", 4/296-297.

³⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 7/306-307; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî el-Hârizmî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'-İlmiyye, 1995), 1/537-538.

³⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/306-307; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/537-538.

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/306-307; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/537-538.

⁴⁰ en-Nisâ 4/92.

üzerine Mekke’ye sefer düzenlemeye karar vermiştir. Ancak kan dökülmesini önlemek ve Mekke’yi hazırlıksız yakalamak amacıyla bu kararı gizli tutmuştur. Bu stratejinin bir parçası olarak, Medine’ye yaklaşık üç günlük mesafede bulunan Batn-ı İdâm mevkiine küçük bir askerî birlik gönderilmiştir (Ramazan 8 / Ocak 630).⁴¹ Bu birlik, esas ordunun öncü ve dikkat dağıtıcı bir unsuru olarak hareket etmekteydi.

Kaynakların aktardığına göre, sekiz kişiden oluşan bu seriyye Batn-ı İdâm’da bulunduğu sırada, sahâbîlerden Muhallim b. Cessâme, karşılaştıkları Âmir el-Eşcaî’yi öldürmüştür. Âmir el-Eşcaî, seriyye mensuplarına selâm vermiş ve Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen Muhallim b. Cessâme, aralarında geçmişten gelen şahsî bir husumeti gerekçe göstererek onu öldürmüş ve mallarını da ganimet olarak almıştır. Bu hadise üzerine Nisâ suresinin 94. Ayetinin nazil olduğu ve selam vermenin Müslümanlığın bir alameti olmasına binaen öldürülmemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴²

Seriyye, görevini tamamladıktan sonra Medine’ye dönüş yolunda Zûhuşüb mevkiinde Hz. Peygamber’in Mekke seferine çıktığını öğrenince yoluna devam ederek Sukyâda orduya katılmıştır. İbn Hişâm’ın nakline göre, Mekke’nin fethinden ve Huneyn Gazvesi’nden sonra, öldürülen Âmir el-Eşcaî’nin yakınları Hz. Peygamber’e gelerek Muhallim b. Cessâme’den şikâyetçi olmuş ve kısas talebinde bulunmuşlardır. Hz. Peygamber, bu talep karşısında kısas yerine diyet ödenmesini uygun görmüş ve kendisini Müslüman olarak tanıtan bir kimseyi öldürmesi sebebiyle Muhallim b. Cessâme’yi de açıkça kınamıştır. Bazı rivayetlerde onun hakkında beddua ettiği aktarılmıştır.⁴³

Hz. Peygamber döneminde “Müslümanım” diyen bir kimsenin öldürülmesiyle sonuçlanan bir diğer hadise de sahâbîlerden Ebû’d-Derdâ (Uveymir b. Âmir) ile ilgilidir. Klasik kaynaklarda yer alan rivayetlere göre Ebû’d-Derdâ, bir seriyye esnasında bir çobana kılıcını doğrultmuş, çoban ise bu sırada “*Lâ ilâhe illallah*” diyerek Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Bu beyanı dikkate almayan Ebû’d-Derdâ, adamı öldürmüş ve koyunlarını ganimet olarak almıştır. Hadiseden sonra derin bir pişmanlık duyan Ebû’d-Derdâ, durumu bizzat Hz. Peygamber’e arz etmiştir. Hz. Peygamber ise bu davranışı asla tasvip etmemiş ve Ebû’d-Derdâ’yı, “*Kalbini yarıp baktın mı?*” şeklindeki uyarısıyla azarlamıştır.⁴⁴ Bu olay da klasik kaynaklarda, Nisâ

⁴¹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/296-297; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/206-208; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/132-133; Ahmet Önkâl, “Batn-ı İdâm Seriyyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 1992), 5/202.

⁴² Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/296-297; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/206-208; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/132-133; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef* (Beyrut: Müessesetü’s-Sikâfe, 1989), 21/120.

⁴³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/207-208.

⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 7/309.

suresinin 92. ayetin nüzul sebebi bağlamı içerisinde zikredilen örnekler arasında değerlendirilmiştir.⁴⁵

İslâm tarihinin erken döneminde “Müslümanım” diyen kimselerin öldürülmesiyle sonuçlanan münferit vakalar, farklı zaman ve mekânlarda meydana gelmiş olmakla birlikte, çoğunlukla iman beyanının samimiyetine dair şüphe, savaş ortamının oluşturduğu psikoloji, geçmiş düşmanlıklar, kabile aidiyeti ve ganimet beklentisi gibi ortak etkenler etrafında şekillenmiştir. Kaynaklar, bu tür fiillerin genellikle anlık kararlar ve niyet okumalarına dayalı hatalı değerlendirmeler sonucu ortaya çıktığını ve iman beyanının ilk dönemlerde henüz bütün yönleriyle sahada içselleştirilemediğini göstermektedir. Buna karşılık Hz. Peygamber’in söz konusu olaylara verdiği tepkiler, sert uyarılar, açık kınamalar, bazı durumlarda vahyin müdahalesiyle iman beyanının dokunulmazlığını esas alan ilkesel bir çerçevenin erken dönemden itibaren açık biçimde tesis edildiğini ortaya koymaktadır. Bu hadiselerin meşrulaştırılmaksızın eleştirel bir şekilde kayda geçirilmesi ise erken İslâm tarih yazımının hatayı örtmeyen yaklaşımını yansıtmaktadır.

2. BENÎ CEZÎME KABİLESİ: TARİHÎ, SOSYAL VE SİYASÎ ARKA PLAN

Benî Cezîme kabilesi, Arap yarımadasının batısında, Mekke’nin güneyinde Yelemlem bölgesinde Gumeysâ denilen yerde yaşayan Kinâne kabilesinin bir koludur.⁴⁶ Nesep itibarıyla Kinâne üzerinden Kureyş ile birleşmeleri, onları Hz. Peygamber’in soyu ile aynı ana kabile zincirine bağlamaktadır.⁴⁷ Bununla birlikte, câhiliye Arap toplumunda nesep birliği her zaman siyasî birlik anlamına gelmemiş aksine zaman zaman rekabet ve çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Benî Cezîme ile Kureyş arasındaki ilişki de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Kaynaklarda, aralarındaki akrabalık bağının çoğu zaman siyasî ve askerî gerilimleri ortadan kaldırmadığı görülmektedir.⁴⁸

Câhiliye döneminde Benî Cezîme, Arap yarımadasının genel karakteristiğine uygun şekilde asabiyet temelli bir kabile yapısına sahipti. Siyasî ve askerî ilişkilerini çoğunlukla kabile menfaatleri üzerinden şekillendiren bu topluluk, zaman zaman bölgedeki güçlü kabilelerle ittifak kurmuş, zaman

⁴⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 7/309. Klasik esbâb-ı nüzûl literatüründe aynı âyetin farklı olaylarla ilişkilendirilmesi yaygın bir durumdur. Bu sebeple, bu makalede Nisâ sûresinin 92 ve 94. âyetleri bağlamında verilen örnekler, birbirini dışlayan farklı nüzûl sebepleri olarak değil, aynı ilkenin farklı tarihî olaylar üzerindeki uygulamalarını yansıtan rivayetler olarak değerlendirilmelidir.

⁴⁶ İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147; Abdülkerim Özeydin, “Cezîme b. Âmir (Benî Cezîme b. Âmir)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/508.

⁴⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 1/20; Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Kitâbu’l-Fezâil”, 1; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Menâkıb”, 1; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yayıncılık 1993), 1/280.

⁴⁸ Vâkidî, *el-Megâzî*, 3/880; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57-58; Ya’kubî, *Târîh*, 2/61; Taberî, *Târîh*, 2/341.

zaman da onlarla kanlı çatışmalara girmiştir. Özellikle Hevâzin ve Benî Süleyym kabileleriyle ilişkileri, tarihsel süreçte gerginlik ve düşmanlık ekseninde gelişmiştir.⁴⁹ Bu düşmanlıkların bir kısmı, İslâm’ın zuhurundan sonra da hafızalarda canlılığını korumuştur.

Benî Cezîme’nin yerleşim alanları, Mekke’nin güneyindeki Hicaz Dağları’nın batı eteklerinden Tihâme’ye doğru uzanan, dağlık ve engebeli Yelemlem havzasında yoğunlaşmıştır.⁵⁰ Yarı yerleşik bir hayat süren kabile mensupları, temel geçim kaynağı olarak hayvancılıkla uğraşmakla birlikte, bölgenin coğrafi şartları sebebiyle savaşçı bir kimlik de geliştirmiştir. Dağlık arazide yaşamaları, savunma ve silah kullanımı konusunda tecrübe kazanmalarına katkı sağlamış, aynı zamanda bölgeden geçen ticaret yolları ve askerî geçiş güzergâhları üzerinde dolaylı bir kontrol imkânı elde etmelerine zemin hazırlamıştır.⁵¹ Bu durum, Benî Cezîme’yi hem ekonomik hem de askerî açıdan dikkate değer bir kabile hâline getirmiştir.

Kabilenin tarihî hafızasında öne çıkan en belirgin hadiselerden biri, câhiliye döneminde Medine ile Mekke arasındaki bölgeler başta olmak üzere Necid’in kuzey kesimlerinde yer alan Vâdilkurâ ve Teymâ havalisinde yaşanan⁵² Benî Süleyym kabilesine karşı gerçekleştirilen ve kaynaklarda katliam olarak nakledilen olaydır.⁵³ Rivayetlere göre Benî Cezîme, geçmişte Benî Süleyym mensuplarından birçok kişiyi öldürmüştü ve bu durum iki kabile arasında derin ve kalıcı bir kan davasının oluşmasına yol açmıştır.⁵⁴ Bu tarihî düşmanlık, Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen Benî Cezîme seferiyle doğrudan bağlantılı hâle gelerek seferde yer alan Benî Süleyym mensuplarının tutumlarını etkileyen temel faktörlerden biri olmuştur.⁵⁵

Benî Cezîme’nin Medine’ye olan coğrafi uzaklığı, İslâm’ın ilk yıllarında Müslümanlarla doğrudan ve sürekli bir ilişki kurmalarını geciktirmiştir. Bununla birlikte Mekke’nin fethinden sonra bölgede Müslüman nüfuzunun hızla artması, Benî Cezîme’yi yeni siyasi gerçeklikle yüz yüze bırakmıştır. Kaynaklarda, kabilenin bu süreçte uzlaşmacı bir tavır sergilediği, hatta bazı mensuplarının daha önce İslâm’ı kabul etmiş olduğu belirtilmektedir. Rivayetlerde yer alan “namaz kıldık”, “mescid inşa ettik” ve “ezan okuduk”

⁴⁹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/879; Ya’kubî, *Târih*, 2/61.

⁵⁰ Atik b. Gays el-Belâdî, *Mu‘cemü’l-me‘âlimi’l-coğrafiyye fi’s-es-Sîreti’n-Nebeviyye* (Mekke: Dâru Mekke li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 1402/1982), 223, 339; Ahmed Madani- Burhan Niyazi, “Groundwater Potential Mapping Using Remote Sensing Techniques and Weights of Evidence GIS Model: A Case Study from Wadi Yalamlam Basin, Makkah Province, Western Saudi Arabia”, *Environmental Earth Sciences* 74/6 (2015), 5129-5142.

⁵¹ Taberî, *Târih*, 2/341.

⁵² Mehmet Azimli, “Süleyym (Benî Süleyym)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/55-56.

⁵³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878-879.

⁵⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878-879; Ya’kubî, *Târih*, 2/61.

⁵⁵ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875-884; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148.

şeklindeki ifadeler,⁵⁶ sefer öncesinde bölgede belirli bir dinî dönüşümün başladığını göstermektedir.

3. MEKKE’NİN FETHİ SONRASI SİYASAL VE ASKERÎ ATMOSFER VE BENÎ CEZÎME SEFERİNİN TARİHSEL BAĞLAMI

Hicretin sekizinci yılı Ramazan ayında gerçekleşen Mekke’nin fethi, erken İslâm tarihinin en belirleyici dönemeçlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁵⁷ Bu hadise, yalnızca askerî bir başarı olmakla kalmamış aynı zamanda siyasî otoritenin merkezîleşmesi, dinî meşruiyetin kurumsallaşması ve Arap Yarımadası’ndaki kabile ilişkilerinin yeniden tanımlanması bakımından kapsamlı sonuçlar doğurmuştur.⁵⁸ Klasik kaynakların ortak tasvirine göre Mekke’nin fethiyle birlikte Kâbe putlardan arındırılmış, şehirde genel bir af ilan edilmiş⁵⁹ ve Hz. Peygamber fiilî hâkimiyet sahibi bir merkezî otorite konumuna gelmiştir.

Bu yeni durum, Arap yarımadasındaki kabileler açısından siyasî ve askerî dengelerin köklü biçimde değişmesine yol açmıştır. Mekke’nin fethiyle birlikte İslâm, bölgede yalnızca inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda fiilî ve meşru bir siyasî güç olarak görünür hâle gelmiştir. Klasik siyer ve tarih kaynakları, bu dönemde İslâm’a muhalefetin artık yalnızca dinî bir tercih meselesi olmaktan çıkıp, merkezî otoriteye karşı bir tutum şeklinde algılandığını göstermektedir.⁶⁰ Bu bağlam, fetih sonrasında yaşanan temasların ve gönderilen askerî birliklerin tarihsel arka planını anlamak açısından belirleyici bir zemindir.

Mekke’nin fethini takip eden süreçte Resûlullah, bir yandan câhiliye dönemine ait sembolik unsurları ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuş, diğer yandan da çevre bölgelerdeki kabilelerle ilişkileri düzenlemek amacıyla çeşitli seriyyeler göndermiştir.⁶¹ Vâkıdî, İbn Sa’d, İbn Hişâm ve Taberî gibi müelliflerin aktardıklarına göre bu seriyyelerin temel hedefi kabileleri İslâm’a davet etmek, bölgesel güvenliği sağlamak ve yeni kurulan merkezî otoritenin varlığını hissettirmektir.⁶² Kaynaklarda bu birliklere savaş

⁵⁶ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3/875; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148.

⁵⁷ İbrahim Sarıçam, “Hz. Peygamber Döneminde İslâmın Yayılma Aşamaları”, VII. Kutlu Doğum Sempozyumu, ed. İsmail Yakıt (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004), 82.

Hasan Kurt, “Mekke’nin Fethi Üzerine,” *Hz. Muhammed (SAV) ve Mesajı*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez (Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014), 284.

⁵⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/531.

⁵⁹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3/831-837; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/136-137.

⁶⁰ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3/939; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/62-95; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/152

⁶¹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3/873; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁶² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3/875; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Taberî, *Târih*, 2/341.

izni verilmediği ve mecbur kalınmadıkça kan dökülmesinin istenmediği sıkça vurgulanmaktadır.⁶³

Bu dönemde gönderilen seriyyeler, sadece dinî tebliğ faaliyetleriyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda siyasî gözlem ve kontrol işlevi de görmüştür. Kabilelerin fetih sonrasındaki tutumları, merkezî otoriteye yaklaşımları ve muhtemel direnç potansiyelleri bu birlikler aracılığıyla yerinde tespit edilmiştir. Dolayısıyla seferlerin tarihsel bağlamı, yalnızca askerî hareketlilikle değil, yeni dönemin idare ve denetim anlayışıyla birlikte değerlendirilmelidir. Benî Cezîme seferi de bu genel atmosfer içerisinde cereyan etmiştir. Klasik kaynaklar, Resûlullah’ın Hâlid b. Velîd’i Benî Cezîme üzerine savaşçı olarak değil, açık biçimde “davetçi” sıfatıyla gönderdiğini kaydetmektedir.⁶⁴ Hâlid’in görevlendirilmesi, Mekke’nin fethinden hemen sonraki günlerde, Huneyn seferi öncesinde ve Şevval ayında gerçekleşmiştir. Birliğin Muhâcirler, Ensâr ve Benî Süleym kabilesine mensup unsurlardan oluştuğu, sayılarının yaklaşık üç yüz elli kişi olduğu rivayet edilmektedir.⁶⁵

Fetih sonrası dönemin dikkat çekici özelliklerinden biri, kabileler arasındaki eski düşmanlık ve kan davalarının tümüyle ortadan kalkmamış olmasıdır. Klasik kaynaklar, özellikle Benî Süleym ile Benî Cezîme arasında câhiliye döneminden kalan husumetlerin varlığına işaret etmektedir.⁶⁶ Vâkıdî, bu eski çatışmaların, seriyyeye katılan bazı unsurların olayları yorumlama biçimlerini ve fiilî tutumlarını etkilediğini ayrıntılı biçimde aktarmaktadır.⁶⁷ Bu bağlamda Benî Cezîme seferi, fetih sonrası yeni düzenin bir uygulaması olduğu kadar eski kabile ilişkilerinin bu yeni ortamda nasıl tezahür ettiğini gösteren bir örnek olması bakımından da önem arz etmektedir. Kaynaklarda, Benî Cezîme mensuplarının Hâlid b. Velîd ve beraberindekilerle karşılaştıklarında Müslüman olduklarını ifade ettikleri, namaz kıldıklarını ve İslâmî sembollerini benimsediklerini belirttikleri aktarılmaktadır. Bununla birlikte kullanılan ifadeler (“sebe’nâ” gibi) ve silahlı bulunma durumu,⁶⁸ sahadaki algının karmaşıklaşmasına yol açmıştır. Rivayetler, bu noktada dinî beyan ile siyasî güven meselesinin birbirinden ayrılmadığı bir atmosferin varlığına işaret etmektedir.

Hâlid b. Velîd’in şahsiyeti de klasik kaynaklarda bu bağlam içinde ele alın-

⁶³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/ 56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁶⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/ 56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁶⁵ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/ 56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁶⁶ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878-879; Ya’kubî, *Târih*, 2/61.

⁶⁷ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/879.

⁶⁸ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/148; Buhârî, “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; Nesâî, “Âdabu’l-Kudât” 16 (8, 237); Ya’kubî, *Târih*, 2/61.

maktadır. Bedir'e katılmayan, ancak daha sonra İslâm'a girerek askerî kabiliyetiyle öne çıkan Hâlid, fetih sonrası dönemde aktif biçimde görevlendirilmiş bir komutandır.⁶⁹ Kaynaklar, onun askerî tecrübesi ve cesaretinin yanında, zaman zaman sert ve hızlı kararlar alabildiğini de kaydetmektedir.⁷⁰ Benî Cezîme seferi, bu yönüyle Hâlid'in kişisel tutumunun sahadaki gelişmelere nasıl yansıdığını gösteren tarihî bir örnek olarak aktarılmaktadır.

4. HÂLİD B. VELÎD'İN GÖREVLENDİRİLME SÜRECİ VE BENÎ CEZÎME SERİYYESİNDEKİ MİSYONU

Hâlid b. Velîd, hicretten yaklaşık otuz beş–kırk yıl önce (583–587) Mekke'de dünyaya gelmiştir.⁷¹ Kureyş kabilesinin Mahzûmoğulları koluna mensup olan ailesi, Mekke toplumunda askerî organizasyon ve süvari birliklerinin sevk ve idaresiyle temayüz etmişti. Babası Velîd b. Mugîre, Kureyş içinde nüfuz sahibi bir şahsiyet olarak bilinirdi. Ailesinin askerî sorumlulukları sebebiyle Hâlid'in küçük yaşlardan itibaren savaşçılık, cesaret ve cömertlik temelinde yetiştirilmesine önem vermiştir.⁷² Mahzûmoğulları kolunun, Kureyş adına savaş araçlarının temini ve süvari gücünün idaresi gibi görevler üstlenmesi,⁷³ Hâlid'in askerî formasyonunu belirleyen başlıca unsurlardan biri olmuştur. Böyle bir ortamda yetişen Hâlid, genç yaşta ata binme, silah kullanma ve askerî sevk ve idare konularında tecrübe kazanmış, güçlü fiziği ve savaş sporlarına yatkınlığıyla dikkat çekmiştir. Gençliğinde ticaret kervanlarıyla çeşitli bölgelere seyahat ettiği, bu vesileyle farklı kabile ve coğrafyaları tanıdığı ayrıca okuma yazma bildiği klasik kaynaklarda zikredilmektedir.⁷⁴

İslâm'ın Mekke'de ortaya çıktığı ilk dönemde Hâlid b. Velîd, Kureyş'in ileri gelenleriyle birlikte yeni dini, mevcut kabile düzeni ve siyasî yapı açısından tehdit olarak değerlendirmiştir. Bedir Savaşı'ndan itibaren Müslümanlara karşı yürütülen askerî faaliyetlerde müşriklerin temsilcisi konumuna gelerek⁷⁵ Uhud Gazvesi'nde Kureyş süvarilerine komuta ederek gerçekleştirdiği manevrayla savaşın seyrinde belirleyici bir rol oynamıştır.⁷⁶ Hendek Gazvesi'nde de süvari birliğinin başında hendeği aşma teşebbüslerinde bulunmuştur.⁷⁷

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/148.

⁷⁰ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/579-582; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/215; Mustafa Fayda, "Hâlid b. Velîd", *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/289.

⁷¹ Fayda, "Hâlid b. Velîd", 15/289.

⁷² İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/215; Fayda, "Hâlid b. Velîd", 15/289.

⁷³ İbn Abdulberr, *İstî'âb*, 197; İbnü'l-Esir, İzzüddin b. Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 332; Fayda, "Hâlid b. Velîd", 15/289.

⁷⁴ Fayda, "Hâlid b. Velîd", 15/289.

⁷⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/215-216.

⁷⁶ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1/283-284; Fayda, "Hâlid b. Velîd", 15/289.

⁷⁷ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/465-473.

Hudeybiye sürecinde ise yaklaşık iki yüz kişilik Kureyş süvarisinin komutanı olarak keşif ve gözetleme görevleri üstlenmiştir.⁷⁸

Hudeybiye Antlaşması’ndan sonra Hâlid’in Hz. Peygamber’e ve İslâm’a bakışında kademeli bir değişim yaşandığı anlaşılmaktadır. Kardeşi Velîd b. Velîd’in Müslüman oluşu ve Medine ile Mekke arasındaki ilişkilerin yeni bir safhaya girmesi, bu süreci hızlandıran unsurlar arasında zikredilmektedir. Vâkıdî’nin aktardığına göre Hz. Peygamber, Hâlid’in askerî zekâsını ve kabiliyetini yakından takip etmiş ve onun İslâm’a katılmasını arzu ettiğini açık ifadelerle dile getirmiştir. Resûlullah’ın, “*Hâlid gibi bir aklın İslâm’ı anlamamış olması şaşırtıcıdır; keşke onun gayret ve cesareti Müslümanların yanında müşriklere karşı olsaydı*” mealindeki sözleri,⁷⁹ Hâlid’in potansiyeline dair bu değerlendirmeyi yansıtmaktadır.

Hâlid b. Velîd, hicretin sekizinci yılında Amr b. Âs ve Osman b. Talha ile birlikte Medine’ye giderek Resûlullah’ın huzurunda Müslüman olmuştur (1 Safer 8 / 31 Mayıs 629).⁸⁰ Müslüman oluşunun ardından Hz. Peygamber’in yakın çevresinde bulunmuş ve kısa süre içerisinde askerî faaliyetlerde aktif rol üstlenmiştir. Müslüman olduktan sonra katıldığı ilk askerî harekât, Cemâziyelevvel 8 (Eylül 629) tarihinde gerçekleşen Mûte Savaşı’dır. Bu savaşta Zeyd b. Hârise, Ca’fer b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Revâha’nın şehit düşmesinin ardından komutayı devralan Hâlid, ordunun imha edilmesini engelleyerek birlikleri Medine’ye geri çekmiştir.⁸¹ Bu hadiseden sonra kaynaklarda kendisinden “Seyfullah” unvanıyla söz edilmeye başlanmıştır.⁸²

Mekke’nin fethi sırasında Hâlid b. Velîd, şehre giren dört ana koldan birinin kumandanlığını üstlenmiş,⁸³ fetih esnasında ve sonrasında gerçekleştirilen askerî sevkیاتlarda görev almıştır.⁸⁴ Bu süreç, onun İslâm ordusu içindeki konumunu daha da pekiştirmiştir. Fetih sonrasında Hz. Peygamber, bölgenin putlardan temizlenmesi ve Müslümanların hâkimiyetin yerleşmesi amacıyla çeşitli seriyyeler tertip etmişti. Bu çerçevede Hâlid’i önce Nahle vadisindeki Uzzâ putunu yıkmakla görevlendirmiştir.⁸⁵

Benî Cezîme seriyyesinin kumandanlığına Hâlid b. Velîd’in tayini de bu ardışık görevlendirmeler içerisinde yer almaktadır.⁸⁶ Kaynaklarda yer alan

⁷⁸ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/579-582; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/215; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 332; Fayda, “Hâlid b. Velîd”, 15/289.

⁷⁹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/747.

⁸⁰ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/746; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4/252; Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzürî, *Ensâbu’l-eşraf* (Beyrut: Daru’l-Fikr, 1996), 10/207.

⁸¹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/763-769; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4/253; Belâzürî, *Ensâb*, 10/208; Fayda, “Hâlid b. Velîd”, 15/290.

⁸² Belâzürî, *Ensâb*, 10/208; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 33; Fayda, “Hâlid b. Velîd”, 15/290.

⁸³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/825-826; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/39.

⁸⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/873; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/148; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/55.

⁸⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/148; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 333.

⁸⁶ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Taberî, *Târih*,

rivayetler, bu görevlendirmenin tesadüfî olmadığını, Hâlid'in kısa sürede kazandığı askerî tecrübe, süvari birliklerini sevk ve idare konusundaki mahareti ve Mahzûmoğulları kolunun Arap yarımadasındaki askerî itibarı sebebiyle tercih edildiğini göstermektedir. Bu unsurlar, Hâlid'in bölge kabileleri üzerinde caydırıcı bir etki oluşturmasını mümkün kılmıştır.

Mekke'nin fethinden sonra çevre kabilelere yönelik yürütülen davet ve denetim faaliyetleri kapsamında Hz. Peygamber, Benî Cezîme kabilesine gönderilecek seriyyeyi Hâlid b. Velîd'in komutasında sevk etmiştir. Kaynaklarda açık biçimde vurgulandığı üzere bu görevlendirme, savaş amacıyla değil, kabileyi İslâm'a davet etmek ve fetih sonrası oluşan yeni siyasî düzeni yerinde tebliğ etmek maksadıyla yapılmıştır.⁸⁷ Ancak seferin sahadaki gelişimi, bu görevlendirmenin uygulamada nasıl bir seyir izlediğini göstermesi bakımından ayrıca ele alınması gereken bir safhayı teşkil etmektedir.

5. BENÎ CEZÎME SEFERİNİN SAHADAKİ GELİŞİMİ: KARŞILAŞMA, TESLİMİYET VE KATL SAFHASI

Klasik siyer ve tarih kaynaklarının sunduğu veriler, Benî Cezîme seriyyesinin Hicret'in sekizinci yılı Şevval ayında, Mekke'nin fethini takip eden günlerde cereyan ettiğini göstermektedir.⁸⁸ Hz. Peygamber'in talimatıyla Hâlid b. Velîd kumandasındaki birlik, Mekke'nin güneyinde bulunan ve kaynaklarda "Gümeysâ"⁸⁹ adıyla zikredilen Benî Cezîme yurduna gönderilmiştir.⁹⁰ Bu bölge, câhiliye döneminden itibaren çeşitli kabileler arası temaslara ve çatışmalara sahne olmuş bir sahadır.⁹¹

Rivayetlerin büyük çoğunluğuna göre Hâlid b. Velîd ve beraberindeki 350 kişilik⁹² askerî birlik Benî Cezîme topraklarına yaklaştığında kabile mensupları, gelenlerin Hâlid ve Müslümanlardan oluştuğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine bazı kaynaklarda onların silaha sarıldıkları,⁹³ bazı rivayetlerde ise namaz hâlinde oldukları⁹⁴ ve dağlık alanlara çekildikleri belirtilmektedir.⁹⁵

2/341.

⁸⁷ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/147-148; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁸⁸ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/147; Ya'kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁸⁹ Ya'kubî, *Târih*, 2/61; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/147-148.

⁹⁰ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/147; Ya'kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 333.

⁹¹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878-880; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57-58; Ya'kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁹² İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/147-148. İbn Tarhân'a göre; Halid ile birlikte Benî Süleyme mensup 700 atlı vardı, Halid'in yanında ensardan ise sadece Ebû Katâde b. Enes bulunuyordu. İbn Tarhân, *Kitâbu Sireti Rasulillah*, 168.

⁹³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/147-148; Taberî, *Târih*, 2/341.

⁹⁴ İbn Tarhân, *Kitâbu Sireti Rasulillah*, 168.

⁹⁵ İbn Tarhân, *Kitâbu Sireti Rasulillah*, 168.

Hâlid b. Velîd, Benî Cezîme’yle ilk karşılaştıklarında onlara kim olduklarını sormuştur. Benî Cezîme mensupları Müslüman olduklarını, Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna iman ettiklerini beyan etmişlerdir.⁹⁶ İbn Sa’d ve bazı Vâkıdî rivayetlerinde bu beyana ek olarak, onların namaz kıldıkları, mescitler inşa ettikleri ve ezan okudukları bilgisi de yer almaktadır.⁹⁷ Buna karşılık özellikle hadis kaynaklarında yer alan bazı rivayetlerde, Benî Cezîme mensuplarının Müslüman olduklarını ifade ederken “Eslemnâ” yerine “Sebe’nâ” lafzını kullandıkları aktarılmaktadır.⁹⁸ Bu ifade, câhiliye dönemi Arapçasında “bir dinden çıkıp başka bir dine girme” anlamında kullanılan bir tabir olarak bilinmektedir.⁹⁹ Rivayetler, bu lafzın sahadaki algının şekillenmesinde belirleyici bir unsur hâline geldiğini göstermektedir.

Kabile mensuplarının Müslüman olduklarını beyan etmelerine rağmen üzerlerinde silah bulunması, Hâlid b. Velîd tarafından sorgulanmıştır.¹⁰⁰ Benî Cezîme mensupları, bazı Arap kabileleriyle aralarında devam eden düşmanlık sebebiyle, gelenlerin o düşman kabilelerden olabileceğini düşünerek silahlandıklarını ifade etmişlerdir.¹⁰¹ Bunun üzerine Hâlid, silahların bırakılmasını emretmiştir.¹⁰²

Bu aşamada, kaynakların birçoğunda yer alan ve olayın seyrini belirleyen önemli bir ayrıntı olarak Cehdem adlı kişinin uyarısı zikredilmektedir. Cehdem, kabilesine hitaben, silah bırakmaları hâlinde esir edileceklerini ve ardından öldürüleceklerini söylemiş ve Hâlid’in sert mizacına ve geçmişteki düşmanlıklara dikkat çekmiştir.¹⁰³ Ancak kabile çoğunluğu, Mekke’nin fethedildiğini, insanların İslâm’a girdiğini ve savaş ortamının sona erdiğini ileri sürerek bu uyarıyı dikkate almamış ve uzun süren tartışmaların ardından silah bırakma kararında ısrar etmiştir. Cehdem’in başlangıçta kılıcını bırakmak istemediği, ancak kabilesinin ısrarıyla bunu kabul ettiği de bazı rivayetlerde özellikle kaydedilmiştir.¹⁰⁴

Silahların bırakılmasının ardından Hâlid b. Velîd, Benî Cezîme mensuplarının esir alınmasını emretmiştir. Rivayetlere göre kabile mensuplarına

⁹⁶ İbn Tarhân, *Kitâbu Sireti Rasulillah*, 168; Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148.

⁹⁷ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148.

⁹⁸ İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; Buhârî, “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; Nesâî, “Âdabu’l-Kudât” 16 (8, 237).

⁹⁹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Ayn*, (Beyrut: Dâru Kutubî’l İlmiyye, 2002, 2/373; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56.

¹⁰⁰ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148.

¹⁰¹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148.

¹⁰² Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341.

¹⁰³ İbn Tarhân, *Kitâbu Sireti Rasulillah*, 168; Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; Taberî, *Târih*, 2/342.

¹⁰⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; Taberî, *Târih*, 2/342.

önce birbirlerini bağlamaları söylenmiş,¹⁰⁵ ardından elleri bağlanan esirler seriyeye katılanlara paylaştırılmıştır. Her askere bir ya da iki esir verildiği belirtilmektedir.¹⁰⁶ Vâkıdî, esirlerin geceyi bağlı şekilde geçirdiklerini, namaz vakitlerinde çözüldüklerini, namaz kıldıktan sonra yeniden bağlandıklarını aktarır.¹⁰⁷ Bu ayrıntı, teslimiyet sonrasında dahi belirsizlik ve gerginliğin devam ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Klasik kaynakların bazılarında seferin kırılma noktası olarak ertesi gün seher vakti yaşanan gelişmeler öne çıkmaktadır. Rivayetlere göre Hâlid b. Velîd, seher vakti askerlerine, “*Kimin yanında esir varsa onun işini bitirsin*” şeklinde bir çağrıda bulunmuştur.¹⁰⁸ Bu çağrı üzerine birlik içerisinde belirgin bir ayrışma meydana gelmiştir. Vâkıdî, İbn Sa’d, Taberî ve hadis kaynaklarının ortak tespitine göre, Benî Süleym mensupları ellerindeki esirleri öldürürken Muhâcir ve Ensâr’dan birçok kişi bu emre uymamış ve esirlerini serbest bırakmıştır.¹⁰⁹ İbn Ömer,¹¹⁰ Ebû Katâde, Ebû Beşîr el-Mâzinî, Hârice b. Zeyd¹¹¹ ve Seleme b. el-Ekvâ¹¹² gibi sahâbîlere nispet edilen rivayetler, bu ayrımı açık biçimde teyit etmektedir. Özellikle İbn Ömer’in, “*Vallahi ben esirimi öldürmem*”¹¹³ diyerek açıkça karşı çıkması, rivayetlerde vurgulanan unsurlar arasındadır.

Bazı rivayetlerde Hâlid b. Velîd’in esirleri serbest bırakanlara kızdığı ve bu tutumu hoş karşılamadığı belirtilmiştir. Buna karşılık bazı sahâbîlerin, Benî Cezîme mensuplarının Müslümanlık beyanlarını ve bölgede mescitlerin bulunduğunu delil göstererek bu fiile iştirak etmedikleri kaydedilmektedir.¹¹⁴

Taberî ve Vâkıdî, olayın duygusal boyutunu yansıtan bazı sahneler de yer vermişlerdir. Abdullah b. Ebî Hadred’e nispet edilen bir rivayette, esirlerden bir gencin, öldürülmeden önce kadınların yanına götürülme talebinin yerine getirildiği, ardından geri getirilerek öldürüldüğü anlatılmaktadır. Yine bazı rivayetlerde, öldürülen bir esirin ardından bir kadının yanına gelip onun başında uzun süre ağladığına dair ayrıntılar aktarılmaktadır.¹¹⁵ Bu tür sahneler, seferin sahadaki gelişiminin yalnızca askerî değil, aynı zamanda son derece karmaşık ve kontrolsüz bir görünüm arz ettiğini göstermektedir.

¹⁰⁵ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Buhârî, “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; Nesâî, “Âdabu’l-Kudât” 16; Taberî, *Târih*, 2/342.

¹⁰⁶ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Buhârî, “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; Taberî, *Târih*, 2/341.

¹⁰⁷ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876.

¹⁰⁸ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876, 881; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Buhârî, “Megâzî” 58.

¹⁰⁹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148;

¹¹⁰ Buhârî, “Megâzî” 58.

¹¹¹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878.

¹¹² Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878; Taberî, *Târih*, 2/341.

¹¹³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878; Buhârî, “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; Nesâî, “Âdabu’l-Kudât” 16 (8, 237).

¹¹⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878.

¹¹⁵ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878; Taberî, *Târih*, 2/342-343.

Benî Cezîme’de yaşananların Resûlullah’a ulaşması üzerine klasik kaynakların tamamı, Hz. Peygamber’in fiilden açıkça beri olduğunu ifade ettiğini kaydeder. Rivayetlerde, Resûlullah’ın ellerini kaldırarak iki veya üç kez, “Allah’ım! Hâlid’in yaptıklarından sana sığınırım”¹¹⁶ dediği aktarılmaktadır. Bu ifade, olayın merkezî otoriteye ulaşan ilk değerlendirmesi olarak kaynaklarda yer almaktadır.

6. OLAYIN MEKKE’YE İNTİKALİ, TAZMİN SÜRECİ VE KOMUTANIN DURUMU

Kaynaklar, Benî Cezîme’de yaşananların Hz. Peygamber’e birden fazla yolla ulaştığını aktarmaktadır. Bunlardan ilki, seriyyeye katılan ve öldürme fiillerine iştirak etmeyen sahâbîler vasıtasıyladır. İbn Tarhân’da yer alan haberlere göre, Ensâr’dan Ebû Katâde b. Enes, Hâlid b. Velîd’in uygulamalarına karşı çıktığını belirterek seriyyeden ayrılmış ve doğruca Hz. Peygamber’in bulunduğu Mekke’ye gelerek durumu bizzat haber vermiştir.¹¹⁷ Ebû Katâde’nin bu tavrı, rivayetlerde özellikle vurgulanmış ve öldürmelere katılmadığı açıkça belirtilmiştir.¹¹⁸

İkinci haber kaynağı olarak, Benî Cezîme mensuplarından kurtulan bir kişinin Hz. Peygamber’e gelerek yaşananları aktardığı rivayet edilmektedir.¹¹⁹ İbn Hişâm’ın senedsiz olarak verdiği bu haberde, olaydan sağ kurtulan bir Benî Cezîmeli, Mekke’ye gelerek Hâlid’in uygulamalarını ayrıntılarıyla anlatmıştır. Hz. Peygamber’in “*Hâlid’i engelleyen olmadı mı?*” sorusuna karşılık bu kişi, kabile içinde Hâlid’e karşı çıkan kimseler bulunduğunu, ancak onların susturulduğunu ifade etmiş hatta karşı çıkanların fiziki özelliklerini tasvir etmiştir. Rivayete göre Hz. Ömer, bu tasvir üzerine karşı çıkan kişilerin oğlu Abdullah ile Ebû Huzeyfe’nin azatlısı Sâlim olduğunu söyleyerek onları teşhis etmiştir.¹²⁰ Bunlara ek olarak, Abdullah b. Ömer ve bazı Muhâcir sahâbîlerin de olayın seyrine dair bilgileri Hz. Peygamber’e ulaştırdığı, özellikle hadis kaynaklarında açık biçimde görülmektedir.¹²¹

Benî Cezîme seriyyesine dair rivayetlerin büyük bir kısmı, olayın sahadaki icrasından çok, hadisenin Mekke’ye ulaşmasının ardından Hz. Peygamber’in sergilediği tutuma odaklanmaktadır. Haberlerin ulaşması üzerine kaynakların ittifakla aktardığı ilk tepki, Resûlullah’ın derin bir üzüntü duyması ve fiilden açıkça beri olduğunu ifade etmesidir. Ri-

¹¹⁶ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 333.

¹¹⁷ İbn Tarhân, *Kitâbu Sîreti Rasulillah*, 168.

¹¹⁸ İbn Tarhân, *Kitâbu Sîreti Rasulillah*, 168; Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/881.

¹¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56.

¹²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56;

¹²¹ Buhârî, “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; Nesâî, “Âdabu’l-Kudât” 16 (8, 237).

vayetlerde Hz. Peygamber'in ellerini semaya kaldırarak iki veya üç defa, "Allah'ım! Hâlid'in yaptıklarından sana sığınırım" veya "Allah'ım! Ben Hâlid'in yaptıklarından beriylim" şeklinde niyazda bulunduğu kaydedilmektedir.¹²² Bu ifadeler, hadisenin Hz. Peygamber nezdinde sıradan bir askerî tasarruf olarak değil, iman beyanına dair temel bir ilkeyi ilgilendiren ağır bir ihlâl olarak algılandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Benî Cezîme olayının Mekke'ye intikalinin ardından rivayetlerde öne çıkan ikinci temel safha, Hz. Peygamber'in yalnızca sözlü bir beraat beyanıyla yetinmeyip, fiilî ve maddî bir telafi süreci başlatmasıdır. Kaynakların büyük çoğunluğu, bu sürecin merkezine Hz. Ali'nin özel olarak görevlendirilmesini yerleştirmektedir. Böylece olay, askerî bir hata yahut bireysel içtihat tartışması olmaktan çıkarak, hukukî sorumluluk ve kamusal adalet bağlamında yeniden çerçevelendirilmektedir. Olayın ardından Hz. Peygamber, Ali b. Ebî Tâlib'i Benî Cezîme bölgesine göndermiştir.¹²³ Bu görevlendirme, İbn İshâk, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Ya'kübî ve Taberî gibi müelliflerin tamamında müşterek biçimde yer almaktadır. Rivayetlere göre Hz. Ali'ye, öldürülenlerin diyetlerini ödemesi, gasp edilen veya zarar gören malları tazmin etmesi ve câhiliye dönemine ait uygulamaların izlerini ortadan kaldırması talimatı verilmiştir.¹²⁴

Rivayetlerde dikkat çekmekle birlikte literatürde çoğu zaman göz ardı edilen bir husus, Benî Cezîme hadisesi sonrasında yürütülen tazmin sürecinin mevcut kamu imkânlarıyla sınırlı tutulmamış olmasıdır. Kaynaklar, zararların eksiksiz biçimde karşılanabilmesi amacıyla borç teminine başvurulduğunu ve bu kapsamda Hz. Peygamber'in Mekke'de İbn Ebû Rebîa, Safvân b. Ümeyye ve Huveytî b. Abdülzâ gibi isimlerden borç para temin ettiğini aktarmaktadır.¹²⁵ Elde edilen meblağın Hz. Ali'ye teslim edilerek tazminlerin gecikmeksizin ödenmesinin istenmesi, sorumluluğun Hâlid b. Velîde yahut diğer münferit aktörlere bırakılmadığını, hadisenin sonuçlarının doğrudan kamu otoritesi tarafından üstlenildiğini ve meseleye bireysel değil kamusal bir sorumluluk çerçevesinde yaklaşıldığını göstermektedir.

¹²² Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/881; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/147-148; Buhârî, "Megâzî" 58, "Ahkâm" 35; İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 267; Ya'kübî, *Târih*, 2/61; Nesâî, "Âdabu'l-Kudât" 16 (8, 237); Taberî, *Târih*, 2/342; İbnü'l-Esir İzzüddîn b. Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-târih* (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1989), 1/620; İbn Kesîr, Ebû'l- Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1996), 2/513.

¹²³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/882-883; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/148; Ya'kübî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/342; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/620; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/513. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 333.

¹²⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/882-883; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/148; Ya'kübî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/342; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/620; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/513. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 333.

¹²⁵ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/882-883.

Hız. Ali, yalnızca öldürülenler için diyet ödemekle kalmamış,¹²⁶ kaybolan malları, kırılan eşyaları ve hatta köpeklerin su içtiği kaplar gibi küçük zararları dahi tazmin etmiştir.¹²⁷ Ödemeler tamamlandıktan sonra elinde kalan malı da “*Resûlullah’ın veya onların bilmediği bir eksiklik kalmış olabileceği*” ihtimaliyle Benî Cezîme mensuplarına dağıtmıştır.¹²⁸

Hız. Ali, tazmin sürecini tamamladıktan sonra Mekke’ye dönmüş ve yaptıklarını Hız. Peygamber’e ayrıntılı biçimde arz etmiştir. Rivayetlere göre Resûlullah, Hız. Ali’nin tazmin sırasındaki uygulamasını tasvip etmiş ve memnuniyetini dile getirmiştir. Ardından yeniden ayağa kalkarak ellerini semaya kaldırmış ve Hâlid b. Velîd’in fiillerinden berî olduğunu tekrar ifade etmiştir.¹²⁹

Kaynaklardaki rivayetler birlikte değerlendirildiğinde, öldürme ve esir alma sürecinin doğrudan komutan tasarrufu çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, sefere katılan sahâbîlerin yanı sıra Hız. Peygamber’in de söz konusu öldürme fiili sebebiyle Hâlid’i eleştirdiği, bu tutumdan hoşnutsuzluk duyarak kendisine mesafe koyduğu rivayetlere yansımaktadır. Kaynaklarda, ortaya çıkan sorumluluk karşısında Hâlid’in kendisini savunma biçimine dair farklı rivayetlerin yer aldığı görülmektedir. Birinci tür rivayetlere göre Hâlid, tasarrufunu doğrudan Hız. Peygamber’in talimatına dayandırmış, “*Resûlullah’ın emri geldi*” diyerek sorumluluğu merkezî otoriteye yüklemek istemiştir.¹³⁰ Bazı rivayetlerde Halid’in bu emrin kendisine Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî aracılığıyla ulaştığını ileri sürdüğü aktarılmaktadır.¹³¹ Ancak bu iddia, rivayetlerin önemli bir kısmında tartışmalı bırakılmıştır. Nitekim Abdurrahman b. Avf’ın “*Resûlullah hakkında yalan söylüyorsun*”¹³² şeklindeki sert itirazı ve Hız. Peygamber’in Hâlid’e karşı yüz çeviren tutumu,¹³³ bu savunmanın merkezî otorite nezdinde ikna edici bulunmadığını göstermektedir.

İkinci grup rivayetler, Hâlid’in Benî Cezîme’yi müşrik veya İslâm’dan imtina eden bir topluluk olarak değerlendirdiği iddiası etrafında şekillenmektedir. Vâkîdî’nin aktardığı rivayetlerde Hız. Ömer ile aralarında geçen diyalogda Hâlid’in “*müşrik ve İslâm’dan imtina eden bir kavme saldırdım*”¹³⁴

¹²⁶ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/882; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 333.

¹²⁷ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/882; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57; Ya’kubî, *Târîh*, 2/61; Taberî, *Târîh*, 2/342; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 333.

¹²⁸ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/882; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57; Ya’kubî, *Târîh*, 2/61; Taberî, *Târîh*, 2/342.

¹²⁹ İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57; Taberî, *Târîh*, 2/342.

¹³⁰ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/880; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/620.

¹³¹ İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/620.

¹³² Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/880.

¹³³ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/880.

¹³⁴ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/880-881.

dediği, buna karşılık Buhârî’de yer alan haberde ise “*Sebe’nâ*”¹³⁵ ifadesinin zâhirine dayanarak aceleci bir hükme vardığının ima edildiği görülmektedir. Bu savunma biçiminde kasıt unsurundan ziyade, yanlış tahkik ve yetersiz araştırma vurgusu öne çıkmaktadır. Üçüncü grup rivayetlerde ise, olayın arka planında Kureyş–Benî Cezîme arasındaki eski gerilimlerin ve Benî Süleym–Benî Cezîme kan davasının hatırlandığı bir zeminde Hâlid’in tasarrufunun “kabile hafızası” ile ilişkilendirilmesidir.¹³⁶ Abdurrahman b. Avf ile yaşanan tartışmada Hâlid’in “babanın intikamını aldın” söylemine başvurması, Abdurrahman’ın ise buna karşılık “amcan el-Fâkih’in intikamını aldın” vurgusunu öne çıkarması,¹³⁷ savunma dilinin zaman zaman dinî gerekçeden kabilevî saiklere kayabildiğini göstermektedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, hadise kendisine ulaştığında “*Allah’ım! Hâlid’in yaptıklarından beriyim/sana sığınırım*” diyerek olayı tasvip etmediğini açıkça ortaya koyan ve bu tutumdan dolayı Hâlid’e ciddi biçimde öfkelenildiği anlaşılan Hz. Peygamber, buna rağmen eleştirinin sahâbiler arasında yıpratıcı bir mahiyete bürünmesine karşı dengeleyici bir tutum sergilemiştir. Nitekim Vâkîdî’de yer alan rivayetlerde, Abdurrahman b. Avf ile Hâlid arasında yaşanan tartışmanın Resûlullah’a intikal etmesi üzerine Hz. Peygamber’in, “*Hâlid’e sövmeyiniz! O Allah’ın kılıçlarından biridir. Allah onu müşriklere karşı kınından çıkarmıştır*”¹³⁸ şeklindeki ifadesi, eleştirinin şahsı hedef alan bir tahkire dönüşmesini engellemeye yönelik bir müdahale olarak görünmektedir.

Bununla birlikte, Hâlid’in Abdurrahman’a yönelik sert sözleri karşısında Hz. Peygamber’in Abdurrahman’ın faziletini vurgulayan bir tutum takınması,¹³⁹ denge siyasetinin tek taraflı bir koruma anlamına gelmediğini de göstermektedir. Benzer şekilde, Vâkîdî’de Ammâr–Hâlid gerilimi¹⁴⁰ bağlamında Resûlullah’ın Ammâr’ı koruyan ifadeleri, sahâbiler arasındaki ihtilaflarda haklı tarafı gözetirken meselenin bir “itibar suikastı”na dönüşmemesi yönündeki hassasiyetini açık biçimde yansıtmaktadır.

Benî Cezîme hadisesinin ardından Hâlid’in görevden alındığına veya azledildiğine dair kaynaklarda bir kayda rastlanmamaktadır. Aksine Vâkîdî’nin anlatımında, Resûlullah’ın bir süre Hâlid’e karşı mesafeli bir tutum sergilediği, bu süreçte Hâlid’in kendisini temize çıkarmaya çalıştığı, Hz. Ali tarafından yürütülen tazmin sürecinin tamamlanmasının ardından Hz. Peygamber’in

¹³⁵ Buhârî, “Megâzî” 58, Ahkâm 35; Nesâî, Âdabü’l-Kudât 16, (8, 237)

¹³⁶ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/880; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57-58; Taberî, *Târih*, 2/342; Ya’kubî, *Târih*, 2/61.

¹³⁷ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/880; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57-58; Taberî, *Târih*, 2/342; Ya’kubî, *Târih*, 2/61.

¹³⁸ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/882.

¹³⁹ Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/880.

¹⁴⁰ Ayrıntı için bkz, Vâkîdî, *el-Megâzî*, 3/881-882.

Hâlid’e yeniden yüz vermeye başladığı ifade edilmektedir.¹⁴¹ Buna ilaveten Hâlid’in Huneyn ve Tebûk gibi daha sonraki askerî süreçlerde önemli görevler üstlenmeye devam etmiş olması,¹⁴² söz konusu hadisenin onun komutanlık statüsünün ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmadığını, aksine eleştiri, meseafe koyma ve telafi mekanizmalarıyla sınırlı bir yaptırım çerçevesinde ele alındığını göstermektedir.

7. SEFERİN TARİHİ KARAKTERİ: KAYNAKLARA DAYALI GENEL TESPİTLER

Benî Cezîme seferi, klasik İslâm tarih kaynaklarında Mekke’nin fethini takip eden dönemin en dikkat çekici ve en problemlî askerî-tebliğ faaliyetlerinden biri olarak yer almaktadır. Olayın tarihî karakteri, yalnızca seferin sahadaki gelişimi üzerinden değil, aynı zamanda bu gelişimi etkileyen önceki dönem kabile ilişkileri, fetih sonrası siyasî atmosfer ve merkezî otoritenin yeni tesis edildiği bir geçiş süreci birlikte dikkate alınarak tespit edilebilir.

Kaynakların tamamına yakını, seferin hicretin sekizinci yılında, Mekke’nin fethinden hemen sonra ve Hz. Peygamber’in Mekke’de bulunduğu bir sırada gerçekleştiği hususunda ittifak hâlinindedir.¹⁴³ Seferin kumandanlığı Hâlid b. Velîd’e verilmiştir. Ancak görevlendirmenin mahiyeti konusunda klasik kaynaklarda açık bir vurgu bulunmamaktadır; Hâlid, Benî Cezîme üzerine savaşmak için değil, İslâm’a davet ve bölgesel kontrol amacıyla gönderilmiştir. Bu husus, Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa’d ve Taberî gibi temel kaynaklarda müşterek biçimde zikredilmektedir.¹⁴⁴

Benî Cezîme mensuplarının dinî statüsüne ilişkin rivayetler birlikte değerlendirildiğinde, kaynakların önemli bir kısmının onların sefer öncesinde Müslüman olduklarını beyan ettiklerini, namaz kıldıklarını, mescit inşa ettiklerini ve ezan okuduklarını naklettiği görülmektedir.¹⁴⁵ Buna karşılık bazı rivayetlerde yer alan “sebe’nâ” ifadesi ile kabile mensuplarının silahlı bulunmaları, Hâlid b. Velîd tarafından Müslümanlıklarının yeterince açık olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu durum, olayın merkezinde yalnızca askerî bir tasarrufun değil, aynı zamanda iman beyanının mahiyetine ilişkin farklı değerlendirmelerin de bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte klasik kaynaklar, Benî Cezîme’nin gerçekten Müslüman olup olmadığı meselesinden ziyade, onların iman beyanına rağmen meydana gelen öldürme fiilini

¹⁴¹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/883.

¹⁴² Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/883.

¹⁴³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/620; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/513.

¹⁴⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/620; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/513.

¹⁴⁵ İbn Tarhân, *Kitâbu Sîreti Rasulillah*, 168; Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/875; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148.

ve bunun Hz. Peygamber tarafından nasıl karşılandığını öne çıkarmaktadır. Nitekim kaynaklar, kabile mensuplarının silah bırakmalarının ardından meydana gelen öldürme fiilinin, hadisenin tarihî mahiyetini belirleyen asıl kırılma noktası olduğu hususunda büyük ölçüde birleşmektedir.¹⁴⁶

Tarihî anlatımlar arasındaki farklılık ise öldürme fiilinin sorumluluğunun dağılımı ve niyetin nasıl yorumlandığı noktasında ortaya çıkmaktadır. Vâkıdî ve onu takip eden bazı rivayetlerde, öldürme fiilinin özellikle Benî Süleym mensupları tarafından gerçekleştirildiği, buna karşılık Muhâcir ve Ensâr'dan birçok sahâbînin bu emre uymadığı ve esirleri serbest bıraktığı vurgulanmaktadır.¹⁴⁷ İbn Hişam ve Ya'kübî gibi bazı müellifler ise fiili daha doğrudan Hâlid'in tasarrufu olarak sunmaktadır.¹⁴⁸ Bu farklılık, olayın tarihsel sorumluluğunu tek bir merkezde toplamanın klasik kaynaklar açısından zor olduğunu göstermektedir.

Benî Cezîme seferinin tarihî arka planını anlamada önemli bir unsur da Kureyş ile Benî Cezîme arasında İslâm öncesi döneme uzanan kabilevî ilişkilerdir. Özellikle İbn Hişam ve Taberî, câhiliye döneminde Kureyşe mensup bazı şahısların ticaret yolculuğu sırasında Benî Cezîme topraklarında öldürülmesiyle sonuçlanan bir çatışmayı ayrıntılı biçimde aktarır. Rivayetlere göre Avf b. Abd-i Avf ve Fâkih b. Muğîre'nin öldürülmesi, iki kabile arasında ciddi bir gerilim doğurmuş ve Benî Cezîme'nin diyet teklifinin kabul edilmesiyle¹⁴⁹ mesele geçici olarak çözüme kavuşturulabilmiştir. Buna rağmen bu hadise, taraflar arasında tamamen silinmiş bir geçmiş olarak kalmamıştır. Özellikle sefer sonrası olayın sorumluluğu ile ilgili tartışmalarda zihinsel bir arka plan olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁵⁰ Klasik kaynaklar bu tarihî çekişmenin Benî Cezîme seferinde gerçekleşen öldürme fiilinin –bazı imaları olsa da– doğrudan sebebi veya meşru gerekçesi olarak sunulduğunu göstermemektedir.

Klasik kaynaklarda Benî Cezîme hadisesinin arka planı yalnızca Kureyş ile yaşanan tarihî gerilimle sınırlı değildir. Özellikle Vâkıdî ve Ya'kübî'nin rivayetleri, Benî Süleym ile Benî Cezîme arasında câhiliye dönemine uzanan karşılıklı öldürmeler ve süreklilik arz eden bir husumetin, seferin gerçekleştiği zemini etkilediğini göstermektedir.¹⁵¹ Bu eski çekişme, her ne kadar geçmişte diyet ve uzlaşma yoluyla geçici olarak bastırılmış olsa da kabile hafızasında

¹⁴⁶ İbn Tarhân, *Kitâbu Sireti Rasulillah*, 168; Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876-378; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/149; Buhârî, "Megâzî" 58, "Ahkâm" 35; Nesâî, "Âdâbu'l-Kudât" 16 (8, 237).

¹⁴⁷ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876-378; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/149; Buhârî, "Megâzî" 58, "Ahkâm" 35; Nesâî, "Âdâbu'l-Kudât" 16 (8, 237).

¹⁴⁸ İbn Tarhân, *Kitâbu Sireti Rasulillah*, 168; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; Ya'kübî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/341.

¹⁴⁹ İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/57-58; Taberî, *Târih*, 2/341.

¹⁵⁰ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/880.

¹⁵¹ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/876-878; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/147-148; Ya'kübî, *Târih*, 2/61.

canlılığını korumuştur. Benî Cezîme seferine katılan birlik içinde Benî Süleym mensuplarının bulunması, bu gerilimin sefer esnasında yeniden hatırlanmasına yol açmıştır. Rivayetlerde özellikle esirlerin öldürülmesi sürecinde Benî Süleym unsurlarının öne çıktığı, buna karşılık Muhâcir ve Ensâr’dan birçok sahâbînin bu fiillere katılmadığı vurgulanmıştır.¹⁵² Bununla birlikte klasik kaynaklar, söz konusu kabilevî çekişmeleri Benî Cezîme’de yaşanan öldürmelerin meşru gerekçesi olarak sunmamaktadır. Aksine Hz. Peygamber’in fiilden beri olduğunu açıkça ilan etmesi ve Hz. Ali vasıtasıyla yürütülen diyet ve tazmin süreci, câhiliye dönemine ait bu tür kabilevî hesaplaşmaların İslâm sonrası dönemde meşruiyet zemini taşımadığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Kureyş ve Benî Süleym ile yaşanan eski gerilimler, Benî Cezîme hadisesinin doğrudan sebebi olmamakla birlikte sefer sırasında tarafların algı, korku ve tutumlarını şekillendiren tarihî bir arka plan unsuru olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakların ittifak ettiği en önemli tarihî tespitlerden biri de olayın Hz. Peygamber tarafından tasvip edilmediği gerçeğidir. Rivayetlerde, Hz. Peygamber’in haberi aldığı açık biçimde söz konusu eylemden beri olduğunu ilan ettiği, bu tavrını sözlü ve fiilî biçimde ortaya koyduğu belirtilmektedir.¹⁵³ Ardından Hz. Ali’nin Benî Cezîme’ye gönderilmesi, öldürülenlerin diyetlerinin ve uğranılan maddî zararların eksiksiz şekilde tazmin edilmesi,¹⁵⁴ hadisenin tarihî seyrinde telafi ve düzeltme safhasını oluşturmuştur. Bazı rivayetlerde bu tazmin için Mekkelilerden borç para alındığının zikredilmesi,¹⁵⁵ sürecin merkezî otorite tarafından ciddiyetle ele alındığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kaynakların sunduğu veriler, Benî Cezîme vakasında Hâlid b. Velîd’in sorumluluğunun hem komuta tasarrufu hem de eksik tahkik/acele hüküm bağlamında tartışıldığını; Hâlid’in kendisini kimi zaman “emir geldi” iddiasıyla, kimi zaman “imtina eden müşrikler” söylemiyle savunduğunu göstermektedir. Buna karşılık Hz. Peygamber, söz konusu eylemi açıkça reddetmiş, telafi borçlanma pahasına dahi olsa gerçekleştirmiş, ancak eleştirinin tahkire dönüşmesine izin vermeden Hâlid’i sistem içinde tutmuştur. Bu tablo, erken dönem İslâm toplumunda adaletin yalnızca cezalandırıcı değil, aynı zamanda

¹⁵² Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/878; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148.

¹⁵³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/881; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/147-148; Buhârî, “Megâzî” 58, “Ahkâm” 35; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 267; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Nesâî, “Âdabu’l-Kudât” 16 (8, 237); Taberî, *Târih*, 2/342; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/620; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/513.

¹⁵⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/882-883; İbn Hişam, *es-Sîre*, 4/56; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/148; Ya’kubî, *Târih*, 2/61; Taberî, *Târih*, 2/342; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/620; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/513. İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 333.

¹⁵⁵ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3/882-883.

onarıcı, yönetimin ise yalnızca tepki verici değil, denge kurucu bir mahiyet taşıdığını ortaya koymaktadır.

Bütün bu veriler bir arada değerlendirildiğinde Benî Cezîme seferi, klasik kaynaklar açısından bakıldığında, Hz. Peygamber tarafından tebliğ amacıyla başlatılmış, teslimiyet sonrasında şiddet içeren fiillerle sonuçlanmış, Hz. Peygamber tarafından onaylanmamış, diyet ve tazmin yoluyla telafi edilmeye çalışılmış bir askerî faaliyet olarak tarihsel kayıtlara geçmiştir.

Dolayısıyla Benî Cezîme hadisesi, Mekke'nin fethini takip eden geçiş döneminde, merkezî otoritenin yeni tesis edildiği, kabile asabiyetinin henüz tamamen ortadan kalkmadığı ve tebliğ-güvenlik dengesinin sahada zorlandığı bir tarihî bağlam içinde gerçekleşmiş çok yönlü bir olay niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle Benî Cezîme seferi, erken İslâm tarihinin en iyi belgelenmiş problemlili askerî-tebliğ vakalarından biri olarak, klasik kaynaklarda ayrıntılı biçimde muhafaza edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, erken İslâm tarihinde “Müslümanım” diyen insanların öldürülmesi meselesini, Benî Cezîme seferi örneği üzerinden klasik siyer, tarih ve hadis kaynaklarında yer alan rivayetler çerçevesinde incelemiştir. İncelenen veriler, söz konusu hadisenin savaş amacıyla değil İslâm'a davet maksadıyla başlatılan bir seriye sırasında meydana geldiğini, buna rağmen teslimiyet sonrasında bazı kabile mensuplarının öldürülmesiyle sonuçlanan problemlili bir askerî uygulamaya dönüştüğünü göstermektedir.

Klasik kaynaklarda yer alan rivayetler, kabile mensuplarının Müslüman olduklarını beyan etmelerine rağmen öldürme fiilinin birlik içerisinde yeknesak biçimde gerçekleşmediğini; seriyyeye katılan unsurların iman beyanını farklı şekillerde yorumladığını ortaya koymaktadır. Bu durum, sefer sırasında askerî karar süreçlerinin yalnızca merkezî talimatlarla değil, kabileler arası tarihsel ilişkiler, güvenlik algısı ve sahadaki belirsizlikler gibi değişkenler tarafından da şekillendiğini göstermektedir. Nitekim Benî Süleym mensuplarının öldürme fiiline iştirak etmesine karşılık Muhâcir ve Ensârın esirleri serbest bırakması, aynı askerî birlik içerisinde farklı değerlendirme biçimlerinin eş zamanlı olarak var olabildiğine işaret etmektedir.

Hadisenin Hz. Peygamber'e intikalinden sonra yürütülen diyet ve tazmin süreci ise sahada ortaya çıkan tasarrufların tasvip edilmemekle birlikte bireysel düzlemde bırakılmadığını ve olayın sonuçlarının merkezî otorite tarafından üstlenildiğini göstermektedir. Bu çerçevede Benî Cezîme seferi, askerî uygulamalar ile Medine merkezli siyasî iradenin yaklaşımı arasında

ortaya çıkabilen farklılıkların tarihsel olarak nasıl ele alındığını gözlemleme imkânı sunmaktadır.

Olayın klasik siyer ve tarih literatüründe farklı rivayet varyantlarıyla aktarılmış olması da dikkat çekicidir. Rivayetlerdeki bu çeşitlilik, sorumluluğun dağılımı ve niyetin değerlendirilmesi gibi meselelerin erken dönem tarih yazımında tek boyutlu bir anlatı yerine çok yönlü bir aktarım geleneği içerisinde muhafaza edildiğini göstermektedir. Bu yönüyle Benî Cezîme vakası, fetih sonrası dönemde askerî karar süreçlerinin ve kabileler arası tarihsel ilişkilerin yeni siyasî bağlam içerisinde nasıl tezahür ettiğini incelemek bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Azimli, Mehmet. “Süleym (Benî Süleym)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/55-56. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Avcı, Casim. “Kinâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/31-32. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bahşel, Ebü’l-Hasen Eslem b. Sehl b. Selim er-Rezzâz el-Vâsîtî, *Târihu Vâsıt*, Bağdat: Matbaatü’l-Meârif, 1967.
- Belâdî, Atîk b. Gays. *Mu‘cemü’l-me‘âlimi’l-coğrâfiyye fi’s-Sîreti’n-Nebeviyye*. Mekte: Dâru Mekke li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 1982.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Ensâbu’l-eşraf*. thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Çakan, İsmail Lütfi. “Bekir b. Harise”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/362. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Ertürk, Mustafa. “Mikdâd b. Amr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/49-50. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2020.
- Fayda, Mustafa. “Hâlid b. Velîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/289-292. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu’l-Ayn*. Beyrut: Dâru Kutubi’l İlmiyye, 2002.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ, 2.Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık 1993.
- İbnü’l-Esîr, İzzeddin Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi’t-târih*. 9. Cilt. Beyrut Dâru İhyâi Turâsi’l-Arabî, 1989.

- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn b. Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-Sahâbe*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- İbn Abdulberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-Ashâb*. Amman: Dâru'l-A'lâm, 2002.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü's-Sikâfe, 1989.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*. 8. Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişam el-Hımyerî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1992.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1996.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Meârif*. Kahire: Dâru'l Meârif, ts.
- İbn Mende, Muhammed b. İshak. *Ma'rifetü's-Sahabe*. el-Ain: Matbuatu Câmiati'l-İmârat el-Müttehîde, 2005.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, trz.
- İbn Tarhân, Ebü'l-Mu'temir Süleymân b. Tarhân et-Teymî. *Kitâbu Sîreti Rasulil-lah*. thk. Rıdvan el-Hasrî. Riyad: Merkezu Melik Faysal li'l-Buhûsi ve'd-Dırasâti'-İslâmiyye, 1921.
- İsfahanî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym. *Ma'rifetu's-Sahabe*. 6 Cilt. Riyad: Daru'l-Vatan li'n-Neşr, 1998.
- Kurt, Hasan. "Mekke'nin Fethi Üzerine". *Hız. Muhammed (SAV) ve Mesajı*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. 283-291. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014.
- Madani, Ahmed-Niyazi, Burhan. "Groundwater Potential Mapping Using Remote Sensing Techniques and Weights of Evidence GIS Model: A Case Study from Wadi Yalamlam Basin, Makkah Province, Western Saudi Arabia". *Environmental Earth Sciences* 74/6 (2015), 5129-5142.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Sarıçam, İbrahim. "Hz. Peygamber Döneminde İslam'ın Yayılma Aşamaları". *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu*. ed. İsmail Yakıt. 77-83. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004.
- Önkal, Ahmet. "Batn-ı İdam Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/202. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1992.

- Özaydın, Abdülkerim. “Ayyâş b. Ebû Rebîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/296-297. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1991.
- Özaydın, Abdülkerim, “Cezîme b. Âmir (Benî Cezîme b. Âmir)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/508. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Poyraz, Mevlüt. “Mikdâd b. Amr’ın İslâm Tarihi’ndeki Yeri”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019), 1-30.
- Taberî, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-İlmî li’l-Matbuât, ts.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbü’l-Megâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Alemu’l-Kutub, 1984.
- Ya’kubî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya’kub İshâk b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzıh. *Târîhu’l-Ya’kubî*. 2 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, 1995.
- Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İmiyye, 1995.